

Kůrovec na Šumavě - nekonečný problém?

Milan Sláma
Krhanice

Jak napovídá název, chtěl bych se vyjádřit k problému, zda přemnožení kůrovců zejména na Šumavě je řešitelné, nebo bude trvajícím předmětem dohadů další desetiletí. Pod obecně užívaným pojmem kůrovec - přesněji lýkožrouti mám na mysli pouze tři druhy - *Ips typographus*, *Ips amitinus* a *Ips duplicatus* (kůrovcovitých je u nás přes 100 druhů).

Problematikou kůrovců se u nás i v cizině více nebo méně zabývalo více pracovníků již nejméně od minulého století a zejména pak po poválečné kalamitě a zcela mimořádně suchém roce 1947. O škodách působených kůrovcem na území od západní Evropy až po Sibiř existuje nesmírně obsáhlá starší i nová literatura. Dalo by se říci, že poznatky a zkušenosti dvou století jsou dostatečné, a že je dobře známo, co kůrovec mohou způsobit. I naši předkové velmi dobře věděli, jaké nebezpečí od kůrovců hrozí i jak ho zažehnat.

Po dvě století až do devadesátých let byli kůrovci jednoznačně považováni za škůdce. V posledních deseti letech je značně rozšiřován zcela opačný názor, který kůrovce označuje jako kladný samo- nebo autoregulační prvek působící v přírodě dokonce jako zdravotní policie při odstraňování nevhodně založených nepůvodních porostů a tvorbě vhodné skladby lesa. Rozpor těchto názorů je až zarážející. Ve svých důsledcích úspěšně navazuje na názor, propagovaný v minulých desetiletích a dosud bohužel přežívající, že kůrovec je jen důsledkem působení imisí a nelze se proti němu účinně bránit. Myslím, že by se v České republice našel málokdo, kdo by považoval stav horských lesů v severních Čechách a na severní Moravě za uspokojivý, přičemž nemůže být pochyb o tom, že se na stavu podstatně podíleli kůrovci.

Výše uvedené názory na kladný vliv kůrovců nebo jejich druhořadý význam v imisně postižených porostech je však možné označit pouze jako účelové polopravdy, které sice mohou sloužit určité zájmové skupině, ale rozhodně ne přírodě a našim lesům. Je jisté, že špatně nebo nedostatečně prováděná opatření proti přemnoženým kůrovcům měla za následek vznik holosečí na všech našich horách. O pravdivosti tohoto tvrzení je možné se zpětně přesvědčit na základě výsledků provedených kontrol, názoru mnohých odborníků u nás i v zahraničí a zejména na pokračování kůrovcové kalamity od počátku osmdesátých let. Ta hovoří sama za sebe bez jakýchkoliv dalších argumentů. Když se hovoří o Krkonoších, Jeseníkách či Beskydech (i dalších horách) z jedné strany slyším, že lesáci chtějí vykácet i zdravé stromy a z druhé strany, že ochranáři nepovolují zpracovávat stromy napadené kůrovcem. Je to stále svalování viny na druhé a lesy zatím mizí.

Když se před několika lety projednával návrh na „odepsání 10 000 ha horských lesů Jeseníků a Kralického Sněžníku“, argumentovalo se tím, že na udržování lesů bez kůrovců nejsou peníze ani kapacity a ponechání neudržovaného stavu chtějí ochranáři. Dodatečně mi někteří staří lesníci říkali, že dříve musely být tamní lesy bez kůrovců a dřevo se muselo svážet i na saních. Je to totéž, co se dnes říká o čistotě Prahy - nejsou peníze a kapacity (i když máme tisíce nezaměstnaných). Ještě před 50. lety bez peněz a kapacit si všichni zametli každou sobotu nejméně chodník a polovinu ulice ve městech i na venkově. Obec případně uklízela ostatní prostory, města zářila čistotou a nebyla odlišitelná od dnešního Rakouska nebo Švýcarska. Za dobu budování socialismu si mnozí odvykli pracovat, ale zato se naučili vše zdůvodnit „objektivními důvody“. Kdo nechce, nemůže a tak jsme tam kde jsme. Místo vyhledávání argumentů, proč něco nelze udělat bychom se spíše měli snažit najít řešení, jak problém zvládnout.

O stavu šumavských lesů se hovoří již léta. Porady, semináře, diskuse, exkurze, projekty, články, televizní i rozhlasové pořady aj. zabraly již tisíce pracovních dnů a očekávaný efekt se nedostavil. Mnoho příčin vidím ve stanoviscích naprosto odlišných, a proti sobě postavených táborů, ovlivněných již svou odlišně zaměřenou teoretickou kvalifikací a pochopitelně navíc jednostrannými zkušenostmi, emocemi a bohužel také osobními i lobbystickými zájmy. O problému nejen Šumavy jsem hovořil s desítkami pracovníků od nejužší postavených vědeckých i nevědeckých až po řadové pracovníky lesů i ochrany přírody. Podle názorů a přístupu těchto lidí k uvedené problematice bych mohl celkově odlišit čtyři skupiny.

1. Mnoho lesníků je na základě školské výchovy přesvědčeno o tom, že strom, který doroste určitého úředně stanoveného věku by měl být pokácen a nahrazen novým, stejně jako je nepřijatelné pokácení porostu dřívě, než stanoví plán, a že uměle založený les splňuje dostatečně všechny člověku potřebné funkce. Rovněž pak, že ponechání starších stromů nemá význam, dochází ke snižování přírůstku, znehodnocování dřeva hnilobami, že stáří ovlivňuje oslabení porostů, zvyšuje náchylnost k napadení škůdci, abiotickými činiteli, atd. atd. Tudíž vše, co není určeno člověkem a navíc podle subjektivních představ pevně stanoveným plánem, je škodlivé a neekonomické.
2. Mnozí absolventi zejména přírodovědeckých i jiných škol jsou naopak přesvědčeni o tom, že vše, co je ovlivněno člověkem je špatné, že jakýkoliv zásah do přírody je škodlivý a příroda si sama se vším poradí. Vše je potřebné ponechat svému vývoji. Les, kůrovci, zvěř, či cokoliv jiného nemá člověk ovlivňovat, dokonce ani následky abiotických činitelů. Bylo řečeno i to, že když celou Šumavu sežere kůrovec, tak to nevadí, protože za 300 let tu bude les nový!
3. Třetí skupinu tvoří nejpočetnější, ale asi nejméně vlivná skupina absolventů všech typů škol, přírodovědeckých i lesnických, kteří se domnívají, že je třeba udělat vše pro to, aby se zachovalo co nejvíce původní přírody i za cenu nutných zásahů. Ovlivňování přírody člověkem není sice příliš vhodné, ale pro zachování a docílení žádoucího stavu nutné. Do této skupiny bych zařadil také sebe.
4. Čtvrtou skupinou jsou ti, kteří využívají sporů ostatních a vesele se jim smějí, protože spory jim přináší zkázu lesů a tím i užitek a peníze.

Celková situace připomíná naši politickou scénu. Zcela rozporuplné názory, naprostá nedjednotnost, házení bahna po druhých, prosazování vlastních nebo skupinových zájmů a často i namyšlenost. Výsledkem je na politické scéně celkové propadání důvěryhodnosti i ekonomiky, na Šumavě zhoršování stavu lesů. Je příznačné, že názory lidí, zejména v prvních třech skupinách, vůbec nejsou ovlivněny dosaženým vzděláním, protože všechny zahrnují zástupce od vysokoškolských profesorů a vědeckých pracovníků až po absolventy základních škol. Řešením není cesta pochybných kompromisů jako před několika lety, ale řešení situace podle ověřených skutečností.

Mimo jiné jsem měl možnost před nedávnem si pročíst projekt, zabývající se kůrovci na Šumavě, zpracovaný Ing. Krejčím, z něhož bych citoval dvě věty. „Výsledkem těchto pozorování je celkem jednoduchý poznatek: ani těžbou aktivních kůrovcových stromů, ani jejich ponecháváním v porostu nelze z lesních komplexů horských smrčín odstranit lýkožrouta smrkového“. To je matení pojmů - kůrovci jsou samozřejmě součástí lesa a není účelem je úplně odstranit, ale zamezit jejich kalamitnímu přemnožení, ohrožujícímu podstatu lesa. Výše uvedená věta však bohužel potvrzuje to, co je obecně známé, že způsob likvidace přemnožených kůrovců byl a je zcela nevhodný, což potvrzuje 14 let trvání kalamity. Bez dnešních rozsáhlých možností, téměř dokonalé mechanizace a volných kapacit by ji naši předkové v minulém století měli jen za pomoci seker, ručních pil a koňských a volských potahů již dávno zlikvidovanou. Velmi důležitým poznatkem je potvrzení skutečnosti, že „Při takové gradaci se nepro-

jevil rozdíl mezi hypotetickou větší odolností smrků místního původu a nižší odolností smrků nepůvodních“. Je to potvrzení skutečnosti, známé již přes sto let nejen u nás a obecně platné i pro jiné škůdce, ale i potvrzení, že teorie - kůrovec působí jako zdravotní policie při odstraňování nevhodně založených nepůvodních porostů není obecně platná. Dříve dokázali na Šumavě kůrovci zničit miliony stromů včetně bývalých pralesů a není důvodu, proč by to nemohli kdykoliv zopakovat.

Letošního roku je tomu 46 let, co jsem se začal zabývat kůrovci profesionálně jako provozní pracovník i jako výzkumník a 52 let jako amatér. K situaci na Šumavě jsem se velmi kriticky vyslovil již mnohokrát jak osobně, písemně, tak i v tisku. (Jen pro informaci - název mého posledního článku „Zvítězí na Šumavě kůrovec“ z r. 1997 před úpravou redakcí Lesnické práce, provedenou bez mého vědomí zněl „Zvítězí na Šumavě holoseče, iluze nebo rozum?“) Rád bych k současné situaci dodal, že pokud má NP Šumava sloužit svému účelu a má být zachován, je nutné se přizpůsobit stavu a potřebám lesa, nikoliv byrokraticky a účelově vykládaným paragrafům. Určité zásahy budou nevyhnutelné, ať se to někomu bude líbit nebo ne. Počítá-li se s pěstebními úpravami a je-li nutná i regulace stavu zvěře, není možné odmítat práce v ochraně lesů. Při vzniku požáru by asi také nikdo neuvažoval zda hasit, nebo ne. Samozřejmě nevidím ale důvod k vykácení porostů z jiných, např. ekonomických důvodů, ani proč by v NP Šumava nemohly žít stromy i několik set let. Mohou-li se dělat určité nutné zásahy, ovlivňující přirozený vývoj v národních parcích snad celého světa, není důvodu, proč by se nemohly dělat u nás. Měl jsem osobně možnost poznat, že příkaz nezasahování do přírodních procesů (dodatečně zrušený) se např. při požáru v Yellowstone národním parku projevil jako trestuhodný nesmysl, který nakonec vedl ke ztrátě statisíců ha lesů, zcela zbytečnému masovému použití chemikálií, půdní techniky a umělé obnovy lesů.

Je jisté a nikým nezpochybňované, že určité možnosti v samoregulaci kůrovců platí, někdy je to otázkou úhynu jen několika dalších stromů, jindy to představuje zkázu milionů m³, je to známo od minulého století i od nás. Několikrát jsem již publikoval skutečnost, že i v přírodně zcela původních a člověkem neovlivněných lesů palearktické i nearktické oblasti může dojít ke zkáze desítek i set kilometrů ploch lesů, než se gradace podkorních škůdců autoregulací zastaví. Do takových ploch by se vešla celá Šumava i s bavorskou stranou. Zodpovědní pracovníci by si měli předem říci, co je odpovědná práce a co je hazard. Kdyby za současného přemnožení kůrovců Šumavu postihla větší větrná kalamita (a ta je jen otázkou času) nebo silnější přísušek, bude to znamenat pro NP pohromu, velké vytěžené plochy a následný nápor na „využití devastovaných míst“, stavby lanovek atd.

Neznám směrnice na ochranu lesů v NP Šumava, ale rád bych řekl několik vět k často zmiňovaným navrhaným nebo prováděným opatřením.

1. Ponechávání souší. Dlouholeté zkušenosti dokazují, že ponechávání „vylétaných souší“ nevedlo nikdy k zlepšení stavu, protože bylo možné průběžně nezpracovávat napadené stromy a pak o nich dodatečně tvrdit, že to byly „vylétané“ souše. Situace se pak vždy zhoršila.
2. Odkorňování kůrovcového dříví. Bývalo používáno odkorňování na plachty, které bylo velmi pracné, drahé a dělníky bez stálého dozoru nekvalitně prováděné. Odkorňování je účinné jen v době do dokončení larválních chodeb. Jsou-li pod kůrou již noví brouci, nemá smysl, protože naprostá většina jich vypadá a přežije, a to i v případě, že je oloupaná kůra pálena. Bylo to dokázáno pečlivou prací i počítáním statisíců imág více pracovníky poválečného VÚLH.
3. Kácet a zpracovávat by se měly jen kůrovci napadené stromy. Zarovnané porostní stěny nesvědčí o těžbě pouze napadených stromů. Pokud omylem dojde k pokácení nenapadených stromů (k tomu nutně někdy dochází), měly by být použity jako lapáky.

4. Z lesa by se mělo dříví odvážet pokud možno brzy po zpracování a nemělo by být odváženo žádné kůrovci nenapadené dříví.
5. Nejsem proti feromonovým lapačům, ale nelze v nich vidět spásitelnou metodu. Je nutné opakovaně položit i větší množství dobře umístěných lapáků, je to v každém případě výhodnější, než později vyhledávat a zpracovávat stojící napadené stromy.
6. Je nutné odlišit obranná opatření proti *Ips typographus* a *Ips amitinus*. V minulosti se *Ips amitinus* vlivem lapačů, do kterých nešel, volně v horských porostech namnožil.
7. Slýchávám, že likvidace přemnožených kůrovců bude dlouhodobou záležitostí (slyšel jsem i několik desítek let). Je-li toto pravdou, pak je to tvrzení jen účelové, za tu dobu by mohly být legálně nejcennější porosty smýceny. Pokud bude snaha, nemůže tato doba trvat déle než dva roky a třetím rokem zbývá jen dohledávání uniklých „restů“. Mohou-li se mnozí pracovníci Českých lesů, akciových společností a jiných vlastníků vypořádat s následky kalamity o objemu statisíců m³ dřeva bez následného přemnožení kůrovců, není důvodu, proč by totéž nemohli zvládnout i další.

Bývá zdůrazňováno, že situace na Šumavě je příliš „medializována,“. Můj názor je ten, že díky „medializaci“ se Šumava dostala alespoň částečně pod kontrolu veřejnosti a je nutné sdělovacím prostředkům za to poděkovat. Národní park Šumava nepatří jen lesníkům, ochráncům, vědeckým pracovníkům, či jakýmkoliv činitelům, ale mnohem větším dílem celému národu, který ze zákona musí mít samozřejmou možnost kontroly. S tímto faktem se do budoucna bude muset mnoho činitelů smířit. To ovšem neznamená, že bych se všemi, často krajně pochybnými názory ve sdělovacích prostředcích souhlasil.

Za chybné řešení celé situace nejen na Šumavě považuji to, že zatím nikdo za jakékoliv rozhodnutí nemá osobní ani hmotnou odpovědnost a vše se jako za minulého režimu shodí na nějaký anonymní kolektiv. Mohou-li mít osobní zodpovědnost za stav svého lesa soukromí vlastníci, tím spíše by ji měli mít pracovníci státu. Může-li dostat několik tisíc Kč pokuty soukromý vlastník za několik kůrovcových stromů (za škodu, která vznikla jemu), tím spíše by ji měl dostat a zaplatit také z vlastních prostředků státní zaměstnanec za desetitisíce až statisíce m³, za škodu způsobenou celé společnosti.

Možná, že se někomu bude zdát tento příspěvek příliš kritický, ale po letitých bezcenných diskusích a sporech nevidím jinou účelnou formu, než nazvat věci tak, jak ve skutečnosti jsou.